

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ SORUNU*

Çeviren: Tahir SÜNBÜL

Modern Osmanlı tarih yazıcılığında "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" konusu, ana sorulardan biri olmuştur. Selçuklu-Bizans sınırındaki küçük bir sınır bölgesinin, modern çağların büyük imparatorluklarından biri haline nasıl dönüştüğü, tarihçileri hala şaşırtmaktadır. İslâmiyet ve Bizans kültür mirasının varisi olan bu devlet, nasıl Orta Asya ve Balkanların uzun süreli bir imparatorluğu oldu? Herbert Adam GIBBONS, Osmanlı Devletinin demokratik, kültürel ve kurumsal orijini hakkındaki ana sorulara cevap olarak, "dinî dönüşüm" teorisini ileri sürmektedir⁽¹⁾. Genel tarihte oldukça popüler olmasına rağmen bu teori, filoloji, tabanlı ve bu konuda otorite olan (M.Fuat KÖPRÜLÜ, Paul WITTEK ve Friedrich GIESE gibi) bazı tarihçilerin eleştirilerine maruz kalmaktadır⁽²⁾.

Osmanlıların orijinine ait ilk kaynakları dikkatli bir analiz ile orta koyan bu bilim adamları, Osmanlıların nüfus, kültür ve devlet gelenekleri konusunda "Osmanlı-Selçuklu İlişkisi" teorisini ileri sürmektedirler. Ancak, bu bilim adamları arasında da Osmanlı Devleti'nin ilk dönem toplumsal yapısı üzerinde bazı tartışmalar mevcuttur. KÖPRÜLÜ, bu konuda, aşiretsel karakterin daha etkili oldu-

* Bu makale Prof. Dr. Halil İNALCIK tarafından "The Question of the ottoman State, başlığı altında, International Sournal of Turkish Studies II'de (Madison, Wisconsin, 1980) yayınlanmıştır; Daha sonra ise Variorum Raprints serisi dahilinde Halil İNALCIK'ın eserlerini toplu basını olan STUDIES in OTTOMAN SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY (London, 1985, S. 71-79) adlı kitapta yayınlanmıştır.

(1) *The Foundation of the Ottoman Empire* (Oxford, 1916).

(2) F. KÖPRÜLÜ, *Les Origines de l'empire ottoman* (Paris, 1935); P.WITTEK, *The Rise of The Ottoman Empire* (London, 1938); F.GIESE, "Das Problem der Entstehung des Osmanischen Reiches", *Zeitschrift für semistische verwandte* 2 (1964), s. 246-71.

ğunu iddia ederken; WITTEK ise toplum yapısında özel bir sınır kültürü ile beraber, uç toplunu olmanın etkili olduğuna inanmaktadır. WITTEK, gerçekte, Osmanlı Devleti'nin sosyo-politik yapısını -temel olarak- İslâmî sınır organizasyonu geleneğinin belirlediğini ve fetihlerle yeniliklerin dinamizmini de, yine İslâmî bir gelenek olan "gaza" anlayışının kazandırdığını düşünmekteydi. Her iki bilim adamı da, Türkmenlerin bu sosyo-politik yapıdaki merkezî rolü üzerinde ve kırsal göçebelik üzerinde durmuş, fakat kuruluş dönemlerinde bu toplumun yapısını ve içsel değişimlerini incelemeye yanaşmamışlardır. KÖPRÜLÜ'nün temel çalışması, 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'daki sosyo-dinî yaşamı anlatır. Bir çok çarpıcı konuyu açıklıyorsa da, bu eser, toplunun nasıl olup da bir devlet haline dönüştüğünü veya Osman Gazi'nin nasıl askerî politik bir lider olabildiğini cevaplamamaktadır.

İlk dönem Osmanlı gelenekleri-bu açıdan-detaylı ve çözümsel olarak incelenmemiştir. Bu çalışmada ilk olarak, göç ve nüfus baskısının bir neticesi olan sınırdaki değişimleri; ikinci olarak da, 13. yüzyılın sonlarında bu beyliğin bir devlet haline dönüşmesindeki temel faktörleri inceleyeceğiz.

MOĞOL İSTİLASI NETİCESİNDE BATIYA TÜRK GÖÇÜ (1221-1300) VE OSMAN GAZİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

Türklerin, Batı Anadolu'ya düzenli olarak yerleşmeleri, Moğol istilasının son dönemlerinin incelenmesiyle açıklanabilir. Bu görüşün doğruluğunu kanıtlayacak yeterli tarihsel belge vardır. Zira bu istila, hem göçebe hem de Maverâünnehir (Semerkand), İran ve Azerbeycan'daki yerleşik Türkmen nüfusunun, Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. 1235'de Moğol tabiyetini tanıyan, 1243'de Baycu idaresindeki Moğol kuvvetlerince Orta Anadolu bölgesi istila edilen ve 1277'den sonra da doğrudan Moğol hakimiyetine bağlanan Anadolu'da, Moğol idaresinin yaygın olarak nüfuz kazanmasıyla başlayan ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin batı sınırları yönündeki büyük nüfus hareketleri, 13. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

Bu hareketin önemli devreleri bilinmektedir. 1230'larda Moğollar, İran'da bulunan kuvvetleri için kış mevsimi şartlarına uygun olan Azerbeycan'ın Marâğa, Arran ve Mugan yaylalarındaki bazı Türkmen aşiretlerini buralardan göçe mecbur ettiler⁽³⁾. Moğol bas-

(3) Bununla birlikte büyük miktarda Türkmen, Azerbeycan'da kalmıştır; Z.V.TOGAN,

kısı nedeniyle yerlerinden ayrılmak zorunda kalan ve sürüleri için verimli alanlar arayan bu Türkmenlerin birçoğu, komşu Hristiyan topraklarından gelen saldırılar nedeniyle uzak "uç" bölgelerinde yerleştiler. Türkmenlerin "yaylak ve kışlak" olmak üzere yurt istekleri karşısında sıkışan ve onların tarım alanlarında meydana getirdikleri tahribatı gören Selçuklu merkezi yönetimi, Türkmenleri sınır bölgelerine sürmeği hızlandırdılar. Böylece Anadolu'nun kuzey, güney ve batı dağlık bölgelerinde bir Türmen kuşağı oluştu. Fakat, 1240 yılında büyük bir Türkmen isyanı, Selçuklu Devleti'ni temellerinden sarstı⁽⁴⁾.

1256 yılında Moğol kumandanı Baycu, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'tan, Anadolu'daki ordu aşiretleri için yaylak ve kışlak alanları tahsis etmesini istedi. Bu istek, Hülagü Han'ın Arran ve Mугan yaylalarını Moğol ordusuna yol açmak için boşaltılmasını emretmesinden sonra gerçekleşmiştir. Sultan'ın, Baycu'nun isteğini reddetmesi üzerine çıkan savaş, Selçuklu ordusunun yenilgisi ve -Kazovası da dahil- Tokat/Amasya civarlarındaki en verimli toprakların kaybedilmesiyle sonuçlandı. Bu, Türkmen göçebelerinin batı sınır bölgelerine doğru akışlarına neden oldu. Keykavus, Bizans'a sığındı (1261); Fakat, Türkmenler onu ve oğullarını Moğollara karşı desteklemeğe devam ettiler. Bunu izleyen 30 yıl, Anadolu'da sürekli çekişme ve sürtüşmelerle geçti. Bu da göçü daha da artırdı. Arap cağrafyacı İbn Said'in (1274 veya 1286) verdiği rakamlar, Türkmenlerin, sınırlardaki dağılımları hakkında biraz fikir vermektedir: Tonguzlu' (eski adı "Laodicaea" olar Ladik) da 200 bin çadır,

Umumi *Türk Tarihine Giriş*, 2. Baskı (İstanbul, 1970), s.255. ilk Moğol kuvvetleri, Arran ve Mугan'a-aileleri hariç- 30 ilâ 40 bin kişi olarak nakledilmiştir; B. SPULER, *Die Mongolen in Iran* (Berlin, 1955), s.403-404. İran'dan göç eden 5-6 bin Harizmli'nin çoğunluğu, Türkmendir; O.TURAN, "Keyhüsrev II" *İslâm Ansiklopedisi*, c.4, s. 624-27. 1240 yılında Malatya ve Amasya civarında görülen büyük Türkmen göçü, bahsedilen göçlerin doğrudan bir yansımasıydı; C.CAHEN *Pre Ottoman Turkey* (London, 1968), s.136-7.; O. TURAN, *Selçuklular Tarihi* (Ankara,1965), s.211.; F. SÜMER, "Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, c.1 (Ankara, 1969), s.8-9.

- (4) Bu isyan ve karakterlerinin en son analizleri için bkz. Ahmet Yaşar OCAK, *Babailer İsyanı* (İst., 1980).; Aşık PAŞAZADE'nin erken dönem Osmanlı gelenekleri konusundaki derlemesinin yer aldığı -veaynı zamanda" *Von Hirtenzelt zur Hohen Pforte*" adı ile R. KREUTEL tarafından da tercüme edilen ve Graz/Viyana 1959'da yayınlanan eserin 1. ve 2. bölümlerinde yer alan-Osmanlı Tarihleri, Yayına Hazırlayan N. ATSIZ (İst., 1949). Osman'ın aşiretinin göçebeliliği ve yurt aramalarında, bu grupların temel özelliği olan "kırsal göçebelik" kendini gösterir. Selçuklu idaresinin, göçebelere karşı politikası için F. SÜMER *Oğuzlar, Tarihleri, Boy Teşkilatı-Destanlar* (Ank., 1967), s.155-97.

Kastamonu' (Paphagonia) da 100 bin çadır ve Kütahya' (Cotyaem) da 30 bin çadır⁽⁵⁾.

Anadolu'da bundan sonraki büyük nüfus hareketleri, 1277 yılında Selçuklu aristokrasisi ve Türkmenlerin -Mısır'daki Memlûkler ile birleşerek- Moğolların "dinsiz" hakimiyetlerine karşı cihad ilan etmelerinden sonra başladı. Cihadın ateşli ruhu ve Sultan Baybars'ın Moğollar karşısındaki zaferi, Anadolu'da -özellikle de sınır bölgelerindeki Türkmenlerde- Moğolara karşı savaşmak için büyük bir çöşku uyandırdı⁽⁶⁾. Moğol kuvvetlerinin yoğun baskısıyla sıkışan, savaşçı ve hareketli unsurlar olan Türkmenler, daha batıya ve güneye doğru ilerleyerek- cihad için yoğunlaştırdıkları- enerjilerini çok iyi korunmayan Batı Anadolu' daki Bizans topraklarına ve Kilikya'daki küçük tabî Ermeni Krallığı'na karşı harcadılar. Diğer taraftan, Selçuklu Anadolu'sunda doğrudan Moğol otoritesini tesis etmek için, yeni Moğol kuvvetleri -hatta bütün aşiretler- başta Amasya ve Tokat bölgeleri olmak üzere 1277 yılından sonra" yerleşmek üzere" Anadolu'ya gönderilmiştir⁽⁷⁾. 13. yüzyılda bu kuvvetler, toplam 5 tümen (50 bin kişi) ve birkaç ming'e^(x) ulaşmıştı⁽⁸⁾.

-
- (5) P.WITTEK, *Das Fürstentum Mentesche*. (İst.,1974), s.2.; B. FLEMMING *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter* (Wiesbaden, 1964), s.3.; S.VRYONIS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the proses of Islamization from the 11th thprough the 15th Century* (Berkeley, 1971), s.191-94, 260-87, 444-97. Salimbene'ye göre, bu tarihten daha önce de Anadolu'da büyük miktarda Türkmen bulunuyordu ve 1189 yılında miktarları 120 bin çadırdı (VRYONIS, a.g.e., s. 191'den alıntı).
- (6) Baybars liderliğinde "cihad" ruhunun canlanması için; E.SIVAN, *L'Islam et la Croisade. Idéologie et Prapagande dans les Deactions Musulmanes aux Croisades* (Paris, 1968), s.165., "Ya préeminence accordée à gihad anti-mongol à cette époque".
- (7) Karaman Türkmenlerinin 1277 yalında, Konya'yı zaptetmeleriyle sonuçlanan, isyanları ve Geyhatu'nun karşı koyuşu için; B. SPULER, *Die Mongolen*, s. 84-91.; C.CAHEN, a.g.e., s.284-300.; F. SÜMER, "Anadolu'da Moğollar" a.g.e., s.33-63.; Bu dönem için temel kaynak -O.TURAN tarafından (Ank., 1944) baskısı gerçekleştirilen- *Musamarat al-Anbar* adlı eserdir.
- (x) 1 ming, bin kişiden meydana gelmektedir.
- (8) Timurtaş'ın idaresinde 1320 yılında "Moğol ve Türkmenlerden teşkil 9 tümen bulunuyordu" bkz.; *Al-Ömeri's Bericht über Anatolien*, Ed. F.TAESCNER (Leipzig, 1929), s. 32. Daha sonra bu Moğol zümresi, Türkmen aşiretleriyle beraber, Amasya ve Sivas havalisinde birer beylik kuran Ertene Bey ve Kadı Burhaneddin'in güçlenmesinde önemli rol oynamışlardır (1330-1397). Bu iki beylik, Anadolu'da hakim olan İlhanlılar'ın mirasçıları olarak tanımlanmaktadır. Ertene Bey için bkz., Z.V.TOGAN, a.g.e.; Kadı Burhaneddin içinse bkz., Y. YÜCEL, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti* (Ank., 1970). Timur, bu Moğol aşiretlerini zorla Türkistan'a geri gönderdiğinde, sayılarının 30 ya da 40 bin olduğu tahmin edilmektedir. Bölgedeki Moğol aşiretlerinin mevcudiyeti için bkz., F. SÜMER, *Oğuzlar... a.g.e... s.132-47*.

İlhanlı İmparatorluğu'ndaki iç çekişmeler (1291-1295) ile Anadolu'nun bazı bölgelerindeki Moğol askeri yöneticilerin (1297'de Toğaçar ve Baltu, 1298-99'da ise Sülemiş'in) isyanları ve bu ortamın yarattığı baskılar, bu kez aralarında bazı Moğol aşiretlerinin de bulunduğu, Türkmenlerin sınırlara doğru göçlerini arttırarak bu bölgelerdeki yığılmayı artırmıştır⁽⁹⁾. Bu dönemdeki Türkmen aşiretlerinin, Sakarya Nehri'nin aşağı kıyıları boyunca yayılmaları ve bu Türkmenlerin Bir Bizans şehri olan Mesothynion'a (İzmit Yarımadası üzerinde) karşı düzenledikleri akınlar, dönem tarihçisi Pachymeres tarafından kaydedilmiştir. O, Sakarya Nehri ve Kastamonu arasında kalan, Paphlagonian sınır bölgesindeki bu gelişmeleri -Moğol müdahalesine yol açan- devlet içindeki ardı arkası kesilmeyen karışıklıklarla bağdaştırmıştır⁽¹⁰⁾. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, kendisinden Bizans kaynaklarında ilk defa, 13. yüzyılın sonlarında, sınırın en gelişmiş bölgelerinden Bizans topraklarına karşı Türkmenlerin düzenledikleri ısrarlı akınların lideri olarak bahsettirmiştir.

Bu arada, Abu Said yönetimindeki İran'da Moğol nüfuzunun zayıflaması da (1317-1335), Anadolu'daki çekişmeleri azaltmamıştır. Zira, Timurtaş (1318-1327) kendisine bağlı kuvvetlerle Orta Anadolu'nun sınır bölgelerindeki kontrolünü güçlendirerek, tam olarak bağımsızlığını kazanmağa çalışıyordu⁽¹¹⁾. Hareketine İslâmiyet'in cihad ideolojisini adapte eden Timurtaş, Bizans'a karşı akınlarda büyük prestij kazanmış Türkmen gazi liderlerinin halk arasındaki tesirini azaltabilmek için, Memlûkler'e yakınlık göstermiştir. Timurtaş, özellikle, eski Selçuklu sınır bölgesinde bağımsız beylikler kurmuş beylere karşı çok sert ve acımasız davranmaktaydı. Çünkü, gazibeylikler halinde Batı Anadolu'da kurulan bu beylikler Timurtaş'ın etkisinden çok uzakta oldukları gibi, Bizans'a karşı denizden düzenledikleri akınları da, her zamankinden, daha da yoğunlaştırmışlardır. 1291-1330 dönemi Türklerin, Ege dünyasına açılmalarında bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

(9) Erken dönem Osmanlı kaynakları Germiyanogulları Beyliği sınırlarının güneyinde yerleştikleri tahmin edilen, Çavdar Tatarları'nın Eskişehir yönünden yaptıkları akınlardan bahseder. Çavdar Tatarları için bkz.; F. SÜMER, a.g.e., s.118.; Z.V.TOGAN, a.g.e., s.242-488. Anadolu'da genel Moğol yerleşimi için bkz.; F. SÜMER a.g.e. s.44, 115-147.

(10) *Cambridge History of Islam*, vol. 1, Ed. P.M.HOLT-A.K.S.LAMBTON-B.LEWIS, (Cambridge, 1970) s.266-67.; E.ZACHARİADOU, "Pacymeres on the Amouroi", *Byzantine and modern Greek Studies* 3 (1977), s.57-71.

(11) Timurtaş'ın Moğol aşiretlerini Konya, Niğde ve Aksaray civarına yerleştirdiğini ve Karaman Türkmenlerine baskı uyguladığını biliyoruz.Bkz.; F.SÜMER, a.g.e., s.91-92. Timurtaş için bkz.; *Al-Umari's Bericht*.

El-Ömeri'nin, 1330'lu yıllara ait iki kaynağı, o dönemde kurulan 16 Türkmen beyliğinin yarım milyondan fazla süvariye harekete geçirebileceğini ileri sürmektedir⁽¹²⁾. Cenovalı Balaban ise bu rakamı, Haydar al-Uryan'a istinad ederek, çeyrek milyondan fazla olarak kaydetmiştir. Kayıtlarda, bu süvarilere ek olarak, sayıları belirtilmeyen miktarda piyadeden de bahsedilmektedir. Verilen bu rakamların açıkça abartılmış olmalarına rağmen-bu kuvvetlerin çoğunluğunun Türkmen aşiretlerinden meydana geldiğini hatırlarsak-her beylik için verilen rakamın, belli bir bey ve ağaya bağlı aşiret fertlerinden hesaplandığını görürüz. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu değerler arasındaki en yüksek rakamın Batı Anadolu'da Bizanslılardan ele geçirilmiş topraklar üzerindeki beyliklere ait olmasıdır: Menteşeoğulları Beyliği (Coria-100bin), Aydınoğulları Beyliği (İonia-70 bin), Osmanoğulları Beyliği (Bythinia-40bin), Karesioğulları Beyliği (Mysia-40 bin) ve Saruhanoğulları Beyliği (Lydia-18 bin).

Görülebileceği üzere, büyük nüfus potansiyeli ve geliştirilmiş cihad ideolojisi ile, yeni bir Türk Yurdu, eski Selçuklu sınır bölgesinde doğmaktaydı. Patlamaya hazır bu sınır toplumundan, Batı Anadolu'daki komşu Bizans topraklarına tecavüz kaçınılmazdı. Sürekli Bizans aleyhine gerçekleşen bu yayılma (1) İlk önce göçebe Türkmen gruplarının Bizans sahil bölgelerindeki yaylalara mevsimlik göçleriyle başlamış (2) bu göçler, gazi liderlerin komutasında küçük akıncı birliklerinin -ganimet veya paralı asker temin etmek için- düzenledikleri seferlerle desteklenmiş (3) bu arada bazı başarılı liderlerin, yerel idarecileri-kendilerine- tabî etmesi ve bunlarla fethedilmiş topraklarda, Selçuklu sınır bölgesinde bulunan beyliklere benzer beyliklerin kurulmasıyla devam etmiş (4) ve son olarak da, bu beyliklerin katılımının beraberinde getirdiği "politik ve ekonomik" eğilimler nedeniyle, Ege ve Balkanlar'da üstünlük için sürdürülen mücadeleler ve daha önce yönelimi belli olmayan akıncıların yeni amaçlara odaklanmasıyla son halini almıştır.

Gazi, Ücretli Askerî Birliklerin Düzenlenişi:

Sınır bölgesinde bulunan ve göçebeliğin hakim olduğu bu toplumda, ekonomik baskının bir sonucu olarak-büyük ölçüde yerleşim başlamadan önce- ortaya çıkması kesin talep artışını karşılayacak, ekonomik alanlar aranmağa başlandı. Bu çerçevede, özellikle,

(12) *Al-Umari's Bericht*, s. 34-45.

Mısır'da pazarı genişleyen sektörler olarak kerestecilik ve halıcılık, bölgenin güney ve batı kısımlarında yaşayan göçebeler arasında yaygınlaşmıştı. Gerçekten de, halıcılık ve kerestecilik ile diğer orman ürünlerine dayalı ekonomik faaliyetler ileride-Türkmen beyliklerinin kontrolündeki- Antalya (Satalia), Alanya (Candelore), Finike, Balat (Palatia) ve Ayasuluk (Altoluogo) limanlarının temel ihraç maddeleri olmuştur⁽¹³⁾.

Anadolu, İran ve Arap topraklarında kölelere karşı artan talep ve fiyatlardaki yükselmeye rağmen bu sınır toplumu, köle ticareti ile hemen hemen hiç ilgilenmemiştir. Gerçekte, "imansızların" kölelikten kurtarılması, karlı bir iş olduğu kadar dinî bir nitelik taşımaktaydı. 13. ve 16. yüzyıllar arasında yazılmış Türk tarih kayıtları, Hristiyan kaynakları ve "gesta et vitea" edebiyatı eserleri, gazilerin bu köle kurtarma faaliyetlerine büyük yer vermiştir⁽¹⁴⁾. Köleler için yapılan devamlı akınlar ve bunları paralı asker olarak işe alma, Türkmen sınır toplumunda bir uzmanlaşma ve sosyal değişim meydana getirmiştir. Gerçek bir tarihsel saptama olarak alınmasa da, Osmanlı geleneklerinin orjini ve Osman Gazi'nin yükselişi konularıyla özellikle ilgilenenler için yardımcı olabilecek yaklaşım ise; kırsal göçebelere oluşan bir Türkmen boyunda, herhangi bir gazinin "imansızlar"ın topraklarına saldırarak ve akınlarda bulunacak atlılardan ve yoldaşlardan (nöker veya yoldaş) meydana gelen bir alt ordu kurabildiğidir⁽¹⁵⁾. Bir boydaki savaş liderinin ayrıcalığı ve üstünlüğü, bayrağı altında toplanan gariplerin (değişik orjinli başboşların) sayısının fazlalığıyla orantılı artardı. Bu garipler, her zaman lider tarafından bir biçimde karşılanır ve onun adamı, yanaşması olurlar ve ona bağlanıp, onun ismiyle çağırılırlardı: Aydınlı, Saruhanlı, Osmanlı veya Mihallu gibi. Bu davranış, babadan gelen akrabalık modeli içindeki ayrıcalıklarını koruyan ve pekiştiren liderlerin aileleri hariç, diğerleri arasında

(13) W.HEYD, *Historie du Commerce du Levant au Moven-Age*, vol. I, Ed.F.RAYNAUD (Leipzig, 1936), s. 534-54.; E. ZACHARIADOU, "Sept Treites Inédits entre Venise et les Emirets d'Aydn et de Menteşe, 1331-1407", *Studi Preottomani e Ottomani. Atti del Convegno di Napoli* (Naples, 1976), s.229-40.; C.FOSS, *Ephesus After Antiquity* (Cambridge, 1979), s.141-67.

(14) H. İNALCIK, "Service Labour in the Ottoman Empire" *The Mutual Effects of the Islamic and Judeo-Christian World* (New York, 1978). Dursun Bey Tarihi'nde bile, bir hareketin başarısı sadece politik sonuçların elde edilmesiyle ölçmeyip, aynı zamanda alınan köle sayısı ile beraber değerlendirilmektedir (*The History of Mehmed the Conqueror*, Ed. H.İNALCIK-R.MURPHEY, Mineapolis-Chiago, 1978).

(15) Osmanlı Tarihleri, s.97,107 "Osman Gazi'nin yanında yarar nökerler oldular". Nökerlik için bkz.; H.İNALCIK, "The Khan and the Tribal Aristocracy", *Harvard Ukranian Studies* 34 (1979-80), s.447-58.

aşiretsel akrabalık bağlarının kopmasına neden olmuştur⁽¹⁶⁾. Cihad ideolojisi kadar, akınların başarıları da liderin etrafında toplanmış ve birbirine bağlı bir sosyal grup yaratılmasını sağlayan bağların güçlenmesini sağladı. Buna bağlı olarak, "gaza" ideolojisini somutlaştıran ve liderlerin otoritesine İslâmın manevi onayını kazandıran dervişlerse, sınır toplumunda her zamanki varlıklarını sürdürüyorlardı⁽¹⁷⁾. Gerçekte bu değişim modeli, Orta Asya Türklerine kadar uzanan çok eski bir gelenektir⁽¹⁸⁾. 13. yüzyılın ikinci yarısında olan işleminin görülmemiş bir uzantısıydı ve bu, merkezi yönetimin Türkmenler üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ve Batı Anadolu'daki Bizans savunmalarının çöküşüyle beraber, nüfus baskısının bir sonucuydu. Şimdi Türkmen savaş birlikleri, Balkanlar boyunca ganimet için akınlar yaparlarken aynı zamanda diğer Hıristiyan yönetimler için de çalışan paralı teşkilatlar gibiydiler.

Uc bölgelerindeki at üretimindeki artış, bu geçişin hem sebebi, hem de sonucu olarak kabul edilebilir⁽¹⁹⁾. Zira, Türkmen yurtlarının bulunduğu topraklar at yetiştirmeye uygun olduğu gibi, Anadolu'daki at üretimi de -bu dönemde- önemli ölçüde artmıştı. At fiyatları oldukça düşüktü; ancak Anadolu Türkmen atlarının ünü yayıl-

(16) Fethedilen toprakların bey ailesinin fertleri arasında paylaşılmasında, Türk ve Moğol geleneği takip edilerek, en büyük oğul daha bağımsız hareket edebilmek için "uç" bölgelerini alırdı; L.KRADER, *Social Organization of the Mongol-turkic Pastoral Nomads* (The Hague, 1963), s. 250-52 Türkmen gelenekleri için bkz.; W. IRONS, "Nomadism as a Political Adaptation: The case of the Yomut Turkmen", *American Ethnologist* 1(1974).

(17) Dervişlerin rolleri için M.F.KÖPRÜLÜ'nün çalışmaları tek el eserlerdir. Bibliyografya için bkz.; Fuad Köprülü Armağanı (Ankara, 1953). Müstakil eserler ise "Anadolu'da İslamiyet", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 4-6 (H. 1338-1340); "Abdal", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.1 (İst. 1935), s.23-56.

(18) O.Asya'daki gaza ve paralı birlikler için bkz.; V. BARTHOLD, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, 2. baskı (London, 1968), s.209-254. Hıristiyan Dünyası'nda açılan en önemli cephelelerden birini teşkil ettiği 11. yüzyıldan itibaren Anadolu, savaşçı Türk aşiretlerinin ganimet ve paralı askerlik gayeleri için cazip bir yer olmuştu; VRYONIS, *Decline*, bölüm 2 ve 3. Hatta Selçuk iç bölgesinde bazı paralı askerî liderler 1250'lerin ilk dönemlerinde oldukça önemli mevkiiler kazanmışlardır. 1256 yılında paralı asker olan Türkmen kendi birliğinin komutanı olarak, Selçuklu ordusu içinde savaşmıştır, bkz.; FLEMMING, *Landschaftsgeschichte ... a.g.e.*, s.39.

(19) D.SINOR, "Horse and Pasture in Inner Asian History", *Oriens Extremus* 19 (1972), s. 171-84. Mihailoviç'in kaydettiğine göre, her süvarinin iki ata ihtiyacı vardı, bkz.; *Memoirs of a Janissary*, Ed. B. STOLZ-S.SOUCEK (Ann Arbor, 1975), s. 177,234. Biniciliğin uç bölgelerinde temel öge olmasıyla, Türkmen birliklerindeki süvari sayısında da artış olmuştur. İbn-i Bibi, eskiden yaya savaşan Karaman Türkmenlerinin artık süvari olduklarından bahseder, FLEMMING, a.g.e., s.38.

dıkça, komşu ülkelerden büyük talepler gelmeğe başlamıştı⁽²⁰⁾. 16. yüzyılın ortalarına kadar, Türk-Moğol taktik özelliklerinin en temel askeri avantajı olmuştur⁽²¹⁾. Piyade sınıfı da varlığını sürdürdü ve bölümleri- ilk Türkmen beyliklerinde olduğu gibi- Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de Müslüman reyadan askere alınanlar ile dolduruldu. Fakat, sipahilik askeri üst tabakanın bir kuruluşuydu ve bu nedenle sipahiler, yönetici sınıfa mensup olmanın tüm avantajlarını yaşamışlardı. Zira, ata binmenin bir üstünlük sayıldığı bu topluluklara, sıradan reaya kabul edilemezdi.

Türkçede sonraları "bölük" denilen, bu aşiretsel birliklerin, paralı birlikler gibi çalışmalarının rolü iyi anlaşılmalıdır. Bu dönemde, Türk paralı askerleri -genellikle- Doğu Akdenizli idi (Batı Akdeniz'deki Almogavarlar gibi). 1300'lü yıllarla birlikte, tımar sahibi feodal süvariliğin azalması, bütün Akdeniz dünyasına yayıldı. İtalya ve Balkanlar'daki devletler -tecrübeleriyle- paralı asker birlikleri kiralamanın kendileri için, en uygun, tercih edilebilecek bir çare olduğunu anladılar⁽²²⁾. Hatta, Balkanlar'daki devletler, özellikle köle şeklinde, çok az ganimetle yetinen Türkmen paralı askeri birliklerini cezbetmek için, aralarında yarışıyorlardı. Bu birlikler, yalnız silahlarının (ünlü Türk ok ve yaylarının) üstünlüğünden değil, aynı zamanda idare yapıları ve bir arada uzun zamandan beri savaşmalarından kaynaklanan profesyonellikleri nedeniyle, askeri olarak en başarılı ekipler olarak kabul ediliyorlardı⁽²³⁾. II. Andronicus yönetimindeki Bizans hükümetinin, artık askeri açıdan etkili olmadığı görülen, taşra orta sınıfının elinde toplanan devlet kazançlarını ele geçirmeye çalışmasının haklı olduğu anlaşılmaktadır. Hükümet

(20) *Al-Umari's Bericht*, s.23, 35, 42.; Anadolu'dan at ihracı için bkz.ZACHARIADOU, a.g.e., s.231.; F. THIRIET, *Regestes des Delibérations du Sénat de Yenise*, vol. 1 (Paris, 1958), s. 107. Anadolu'dan at ihraç edildiği dönemde, Suriye'de at fiyatları düşmüştür, bkz.; İbn TAGRİBİRDİ, *Nujum al Zahira*, Ed. W.POPPER, vol.7 (Berkeley, 1929), s. 201.

(21) A.S. ATİYA'nın Nicopoles Savaşı'nın tasviri için bkz.; *The Crusade il Latter Middle Ages* (London, 1938), s. 446-55.; K.U. Köhalmi, "Der Ptiel bei den innerasiatischen Reiternomaden und thren Nachbarn", *Acta Orientalia* (Acad. Scient. Hung) 6 (1956), s.109-161.

(22) Paralı askerler, ayrı birim olarak, ilk defa İtalya'da kaydedilmiştir. Ancak, bu tarzda ortaya çıkışları ise 13. yüzyılda olmuştur, bkz.; M.MALLET, *Mercenaries and their Masters*, (Totowa, N.J., 1974) s.18.

(23) Bu birliklerin alışılmamış organizasyonlarının görünüşü- Moğol ve Haçlı seferlerinin tehditlerine bir tepki olarak iki Müslüman devletin (Osmanlı ve Mısır Memlükleri) aynı vasıfta meydana getirdikleri düzenli ordu teşkilatlarını protipleri olabileceklerini göz önüne getirdiği gibi- Fransa'daki paralı birliklerin reorganizasyonu ile oluşturulan, düzepli orduları da hatırlatmaktadır.

böylece Alan, Kıpçak, Türk veya Katalon-Almogavar paralı birlikleri kiralayabileceğine inanıyordu⁽²⁴⁾.

Gaza amaçlı akınlara bir alternatif olarak, zengin ganimetler elde edilebileceği beklentisi ve deniz aşırı çalışmanın uygunluğu, sınır Türkmenleri arasında daha fazla paralı asker bölüklerinin kurulmasına neden oldu. Böyle bir birlik kurulunca, böyle devam etmek zorundaydı. Bazen korkunç katliamlarla sona eren deniz aşırı Hıristiyan ülkelerindeki acımasız tecrübeler, onlara konfederasyon formunda ve yetenekli bir liderin idaresinde daha büyük birlikler kurmanın avantajlarını öğretti. Bu gelişme, sınır beyliklerinin kurucuları olan beylerin önem kazanmalarını sağladı. Umur Gazî'nin faaliyetlerinin detaylı incelenmesi, bu hususun daha açık görülmesini sağlayacaktır. 1305 ve 1311 yılları arasında Trakya ve Yunanistan'daki Türk bölüklerinin Katalan birliği ile işbirliği yapması da, bunun bir sonucu olarak görülebilir⁽²⁵⁾. Fakat, gruplar büyüdükçe sınırlı toprak parçası üzerinde yeterli talanın yapılması ganimetin elde edilmesi için uygun ortam bulmak zorlaşmaktaydı⁽²⁶⁾.

14. Yüzyılın ilk yarısında, paralı askerler kendilerini kiralyan devletlere muhtaçlardı. Fakat, ganimetlere düşkünlükleri nedeniyle, daha iyi şartlar vaad edildiği takdirde -paralı asker olmanın doğal özelliği olarak- her an taraf değiştirmeye hazırlardı. Bu da Balkanlar'da bu dönemdeki iç siyasetin istikrarsız olmasından kaynaklanmaktaydı. Zira 1320'den 1380'e kadar olan dönemde, İtalya'da da fazlaca paralı asker kullanıldığı sıralarda, buna benzer durumlar görülmüştür. Paralı askerlere karşı feodal güçler veya asker kullanmak, her zaman, acı yenilgilerle sonuçlandı. Örneğin, Michael Palaeologus, Mora Haçlılarına karşı sayışmak için 5000 paralı Türk askeri kiraladı ve başarılı oldu, ancak 1264'de bunlar taraf değiştirdi, Haçlılar üstünlüğü ele geçirdiler⁽²⁷⁾. Diğer korsanlarla beraber, Türkler de, Bizans donanmasına bu dönemde kayıtlıydılar⁽²⁸⁾.

(24) Angeliki E.LAIOU, *Constantinople and the Latins* (Cambridge, 1972), s.89-93, 117-20, 187-88.

(25) K.M.SETTON, *Catalan Demand.... of Athens, 1311-1388* (Cambridge, Mass., 1948), Böl. 1.; D.JACOBY, "Catalans, Turcs et Vénitiens en Roumanie (1305-1332)", *Studi Medievali*, ser. 3/15 (1947), s. 217-61. Umur Bey'in askeri organizasyonu için bkz.; H.İNALCIK, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades", (forthcoming).

(26) Beylerin askeri faaliyetlerine ait ilk kayıtlarda, Türkmen birliklerinin uzak seferlere çıkarken, yanlarında ailelerini de götürdükleri görülmektedir.

(27) D.ZAKYTHINOS, *Les Despotat Grec de Morée* (Paris, 1932), s. 39-40.; G.GOSTROGORSKY, *History of the Byzantine State*. Çeviren Joan Hussey (Oxford, 1956), s.403.

(28) H. AHRWEILER, *Byzance et la mer* (Paris, 1966), s.231.

Batı Anadolu'daki Türk ilerleyişinin kritik yıllarında, Bizans hükümeti, acilen 1299'da⁽²⁹⁾ Nogay'ın idamından sonra iş aramakta olan, 7 bin kişilik bir Alan paralı asker birliği kiralamıştı. Bu meşhur Katalan birliği, 1304 yılında kiralandı, Katalan ve Türk paralı askerleri, Haç veya İslâm için savaşmağa yemin etmiş olsalar da, karşılıklı çıkarları uğruna aralarında kolayca anlaştilar. Birkaç kez Bizans hükümeti (ve daha sonra Cantacuzenos) zayıfladı ve dağılık idare yüzünden mali sıkıntıya düştü. Bu dönemde paralı askerleri memnun edebilmek için, onları aralarında Bulgaristan'ın, Sırbistan'ın ve isyankar olduğuna inanılan Yunanistan'ın da yer aldığı, dost olmayan komşu ülkelere talana gönderdi. Cantacuzenos-hatta Bizans Devleti- Balkanlar'da fetih ve yerleşmeyle ilgilenmedikleri dönemlerde, Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin desteklerinin devamını sağladıkları için kendilerini şanslı ve üstün kabul ediyordu⁽³⁰⁾.

Bu sıralarda, gazi akın birlikleri veya paralı asker birlikleri olarak çalışan Türk grupları, Aydın hanedanından Umur Gazi ve Osmanlı hanedanından Orhan ile oğlu Süleyman Paşa gibi, güçlü liderlerin komutası altında birleştiler. Bizanslılar, ancak böyle liderlerin sayesinde Anadolu'dan güçlü paralı asker desteği alabileceklerini umuyorlardı. Zira, bu Türk boyları "yardımlarıyla Bizanslıların sadık dostlarıydılar" (Bizans kaynaklarında bu terimler kullanılmaktadır). Diğer taraftan ise Türk beyleri, Bizans ile barış içinde kalarak, Balkanlar'a artan sayıda akınlar düzenlemek için, bayrakları altında toplanan ve sürekli sayıları artan gazilere iş ve ganimet temin edebilmektedirler. Umur, deniz aşırı ülkelerde fetihler veya yerleşimle ilgilenmemektedirken; Süleyman Paşa bu tür siyasetleri uygulamak için uygun koşullar buldu ve 1352'de -Çanakale Boğazi'nin Avrupa yakasında- bir köprü başı olan Çimpe'nin alınmasını emreden ve çağ değiştiren kararını açıkladı.

(29) Nogayların diğer göçebe unsurları, çoğunlukla Kıpçaklar (Kumanlar) ise, Tokta (Tokhtu) Han'a bağlı Moğollar tarafından Tuna Nehri'nin aşağı kısımlarına sürülmüştür. Bu küçük, ancak olağanüstü grup, 14. yüzyılda Balkanlar'da siyasi gelişmelerde belirleyici rol oynamıştır. Bulgaristan'da Şişmanidler'in yükselişi, Moldavya ve Dobrucadaki prensliklerin teşkili, bölgede bulunan Kumanlar'ın yayılmalarıyla bağlantılıdır. Kumanlar, genellikle, ücretli birlikler olarak bölgedeki devletler tarafından kiralanmaktaydılar. Anadolu'daki Kumanlar için bkz.; WITTEK, *Mentesche...* a.g.e., s.13. Romanya bölgesindeki devletlerin kuruluşlarındaki rolleri için bkz.; L.RASOYNI, "Contributions à l'histoire des premières Cristiallisations d'état des Roumains", *Archivum Europae Centro-Orientalis*, vol. 1 (Budapest, 1935), s. 221-53.

(30) John Cantacuzenos, onları kiralamanın, kendisinden önceki Bizans imparatorlarının ve generallerinin yaptıkları gibi, sadece askeri bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir, bkz.; *Historiarum Libri*, IV, vo. 3 (Bonn, 1832), s.36.